KISS SZEMÁN, Róbert: „S OPOROU I BEZ OPORY…“ STŘEDOEVROPSKÉ TVÁŘE KATOLICKÉ LITERATURY. Praha : Akropolis, 2017. 126 s.

Edita Príhodová

Literárnohistorická monografia Róberta Kiss Szemána nastoľuje otázku stredoeurópskej katolíckej literatúry na základe „*referenciality, církevněhistorických a společenskohistorických rys*ů“ (s. 97). Autor k nej nepristupuje podľa karteziánskej tradície na základe subjektovo-objektovej diferenciácie témy, ale na základe postkoloniálneho prístupu vyjavenia toho, „*odkud autor mluví*“ (s. 99). V úvodnej kapitole preto formuluje autorský postoj k téme ako k základnému prvku jeho vedeckého záujmu (s. 7), ktorú reflektuje už vyše štvrť storočia stále nanovo. Svoju existenciu napokon definuje ako „*bytie v katolicizme*“, pre ktoré je príznačné, že má väzby k niekoľkým stredoeurópskym národom (s. 8). Osobitý prístup k téme nazýva meditáciou, ktorá prebieha „*v dualitě ricoeurovské hermeneutiky víry a podezíravosti*“ (s. 9).

Dôvodom, prečo Róbert Kiss Szemán zvolil práve tento prístup, je, že reflexia katolíckej literatúry a kultúry bola v karteziánskom myšlienkovom rámci v dôsledku jeho zásadného vymedzenia (súvislosť s premodernou a modernou) zameraná buď útočne, alebo obranne (s. 10). Plytkej, tendenčnej obrane katolicizmu sa Róbert Kiss Szemán chcel vyhnúť. Ale v zmysle evidencie kultúrneho faktu poznamenáva, že moderna spojená s prevládajúcou vedeckou paradigmou zasadila katolicizmu rad tráum a otrasov, vytesnila ju na okraj mainstreamovej kultúry, kde podliehala znásobenej marginalizácii (s. 10). Postmoderna uvádzala katolícku literatúru do stále hlbšieho zmätku, pričom prežila „*zánik závislosti na moderně coby existenciální deficit, a tento pocit ztotožnila s vlastní smrtí*“ (s. 12). Autor postmodernu vníma ako novú príležitosť, ktorá umožňuje, aby na seba katolícka literatúra pozrela v inom myšlienkovom rámci, než aký bol daný modernou.

Nasledujúce dve kapitoly (2. a 3.) obsahujú výskumné predpoklady, ktoré si Róbert Kiss Szemán potreboval zadefinovať skôr, ako pristúpil k samotnej komparácii maďarskej, českej a slovenskej katolíckej literatúry. V druhej kapitole sa zaoberá charakteristikou národných kánonov katolíckej literatúry. Pre všetky tri uvedené národné literatúry je príznačné, že na katolícku literatúru sa nazerá ako na podriadený prvok národnej literatúry a ďalších asymetrických dichotómií, napr. náboženský – svetský, konzervatívny – moderný, z čoho je zjavne vidieť jej marginalizáciu. Autor konštatuje, že „*do centra moderních středoevropských kulturních kánonů se ‚konzervativní‘ autoři s ‚katolickými‘ díly nedostali vůbec, anebo jen ve výjimečných případech*“ (s. 15). Periferizácia a podriadená pozícia stredoeurópskych katolíckych literatúr v rámci premoderny a moderny spôsobila zároveň ich roztrieštenosť ako dôsledok kultúrnej traumy. To všetko autor nazerá nielen ako vedecký deficit, ale aj ako charakterizačný rys daného výskumného fenoménu (s. 16). Tretia kapitola monografie prináša „meditáciu“ o voľbe komparatistickej metódy. Autor si je vedomý kritík, ktoré na komparatívnu metódu dopadli zo strany ruského formalizmu, recepčnej školy,

postmodernej a postkoloniálnej literárnej vedy. Ale zároveň si je vedomý, že samotný skúmaný fenomén je širší ako národný literárny kánon, a preto je potrebné vysvetliť ho v širšom kontexte. Zároveň stredoeurópsky kultúrny priestor prirodzene tiahol k rozšírenému obzoru odbornej reflexie a dosiahol v tomto smere výrazné posuny (preformulovanie východoeurópskeho na východostredoeurópsky a napokon stredoeurópsky kultúrny priestor, vymanenie sa z čisto lingvistickej slavistiky k literárnovednej reflexii česko-slovenského kultúrneho transferu). Takýmto vedomým pripustením kritiky a následným zdôvodnením v zmysle hermeneutiky dôvery a podozrievavosti sa Róbert Kiss Szemán rozhodol pre výskum kultúrneho transferu českého, maďarského a slovenského (s. 23).

Štvrtá kapitola sa koncentruje na súčasný stav výskumu katolíckej kultúry a literatúry, pričom jej „súčasnosť" autor počíta od roku 1989/90, v ktorom pre všetky tri spomínané katolícke kultúry skončila totalitná komunistická marginalizácia. Do tejto kapitoly Róbert Kiss Szemán zahrnul aj sociológiu kultúrneho života (kultúrne centrá, špecifické spoločenské podmienky už pred rokom 1989). Jednou z otázok bolo formovanie korpusu katolíckych autorov, diel, ktoré sa dostali do stredu čitateľského záujmu a záujmu literárnych vedcov. Pre stav výskumu na Slovensku je podľa Kiss Szemána príznačné, že sa literárnovedná reflexia takmer výlučne sústredila na katolícku modernu, z nej najmä na tvorbu duchovenstva, bez snahy zaradiť do katolíckeho literárneho kontextu napríklad J. C. Hronského či M. Urbana (s. 28). Je zjavné, že komparácia so susednými kultúrami a literatúrami, ako aj nazeranie na problematiku literárnym vedcom, ktorý má k slovenskej literatúre blízko a zároveň má od nej odstup, prináša pre „domácich" výskumníkov nové podnety.

Za kľúčovú považujem 5. kapitolu monografie, ktorá pristupuje k definovaniu katolíckej literatúry a k smerovej literárnohistorickej diferenciácii. Pre katolícku literatúru je charakteristické, že sa zrodila v novoveku, z ducha sekularizácie a desakralizácie v dlhom 19. storočí (s. 54). Predstavitelia „neokatolíckej literatúry" (pojem zaužívaný v maďarskej literárnej vede) alebo katolíckej moderny sa stavali proti katolíckemu konzervativizmu a hľadali kontakt s intenzívne sa sekularizujúcim svetom. Naproti tomu väčšinové katolícke milieu videlo východisko z kultúrnej krízy v odstrihnutí sa od moderného sveta (s. 55 – 56). Následne Róbert Kiss Szemán navrhuje periodizáciu katolíckej literatúry od obdobia osvietenstva (A. Bernolák, J. Fándly, J. I. Bajza), cez katolícky romantizmus (autor uvádza J. Hollého najmä kvôli eposu *Svatopluk*, ktorý spája prvky klasicizmu a romantizmu, F. R. Osvalda, J. Palárika), ďalej katolícky realizmus ako takmer nulová morféma (v slovenskej literatúre pôsobí R. Osvald a T. Milkin, ale aj M. Kukučín), katolícku modernu (najmä P. G. Hlbina), katolícku literatúru prvej polovice 20. storočia (M. Urban, J. C. Hronský, R. Dilong, L. Hanus), cez katolícky schematizmus (M. Urban, P. G. Hlbina), katolícky existencializmus (P. Strauss, J. C. Hronský, básnici sujetu) až k možnej existencii katolíckej postmoderny, ktorá sa na Slovensku nevytvorila (resp. autor o nej nepíše). Je to minucióznejší náčrt vývinu katolíckej literatúry, ktorý odzrkadľuje zmeny v systéme národnej literatúry, ale čo je rovnako dôležité – aj kultúrny transfer s inonárodnými katolíckymi literatúrami. Pravda, tento koncept je v napätí s tendenciou označovať všetky prejavy katolíckej literatúry 20. storočia za katolícku modernu, ktorá je v českej a v maďarskej literárnej vede vymedzená užšie.

Literárnohistorické state zhrňuje 6. kapitola s charakterizačnými prvkami katolíckej literatúry, ktoré je v nej možné nájsť naprieč všetkými literárnymi obdobiami. Róbert Kiss Szemán uvádza tieto jej znaky: platnosť slova ako Logu, možnosť interpretácie katolíckej symboliky, sensus communis, zmysel pre náboženský zážitok ako všeobecnú ľudskú skúsenosť, ktorá dala vzniknúť ekumenickému hnutiu a prítomnosť bipolárnosti (katolicizmus – heréza, konzervativizmus – modernita atď.).

Napokon v poslednej 7. kapitole si autor kladie otázku, či je potrebné vymedzovať špecifickú katolícku literatúru v rámci systému

národného literárneho kánonu a o čo by táto literatúra prišla, keby eliminovala katolícke písomníctvo. Róbert Kiss Szemán odpovedá tak, že uvádza hodnoty, ktoré katolícka literatúra tematizuje (človek ako tvor blízky transcendencii, spoločenská spravodlivosť nazeraná nie cez trhové hospodárstvo, ale cez predpoklad rovnosti ľudí ako Božích obrazov, platnosť Slova) a s poukazom na autorov, ktorí „*v době nejtvrdších diktatur i za cenu mučednictví toto právo bránili a nadějí na spravedlivou společnost povzbuzovali své bratry strádající v totalitě*“ (s. 98).

Monografia Róberta Kiss Szemána naozaj nie je pozitivistické čítanie. Knihe dal pečať autorský prístup, ktorý počíta s vlastnou subjektivitou, čo však nebolo na ujmu jeho literárnovednej erudícii a profesionalite. Subjektivizmus je pripustený a zároveň obmedzený tým, že si ho autor uvedomuje. Róbertovi Kiss Szemánovi nemožno uprieť schopnosť syntetizovať poznatky, ktoré sa k predmetu výskumu vzťahujú, či už z pôdy filozofie, teológie, kulturológie, rôznych literárnovedných prístupov a napokon aj zo samotných literatúr. Kultúrne transfery slovenské – české – maďarské sú primárnou problematikou, autor však svoje „meditácie“ miestami rozširuje o ďalšie relevantné transfery, najmä z francúzskej katolíckej literatúry. Poznatky z literatúry sú doplnené o prejavy katolíckej kultúry, napr. vo výtvarnom umení (nazarénska škola). Komparácia stredoeurópskych literatúr sa ukázala byť pre slovakistu podnetná (už spomínané rozšírenie výskumného záujmu o katolíckych autorov, ktorí sú súčasťou systému národnej literatúry, napr. J. C. Hronský, výskum katolizujúcich tendencií u nekatolíckych autorov, napr. u Pavla Országha Hviezdoslava, smerové, nie časové ohraničenie pojmu katolícka moderna). Niektoré zo zaradení Róberta Kiss Szemána vyvolávajú otázky a bolo by potrebné, aby sa stali predmetom ďalšej explikácie (romantizujúce tendencie u J. Hollého, konfesné vymedzenie A. Sládkoviča, katolícky existencializmus – R. Dilong v neskorých dielach, M. Válek štyridsiatych a šesťdesiatych rokov).

Monografia Róberta Kiss Szemána neposkytuje poznatky o katolíckej kultúre v úplnosti a ani si na úplnosť nenárokuje. Je to naozaj syntetizujúci náčrt, ktorý vyžaduje či umožňuje ďalšie rozpracovanie. To, čo je silnou stránkou monografie, je teoretická zdatnosť autora, jeho schopnosť areálovej syntézy i diferenciácie a výskumná inšpiratívnosť.

Mgr. Edita Príhodová, PhD.
Tarasa Ševčenka 9
08001 Prešov
Slovenská republika
e-mail: editacj@gmail.com